

Divanü Lügati't-Türk'te ve Kutadgu Bilig'de 'aymak' Fiiliyle Kurulan Dolaysız Anlatım Cümleleri Üzerine

Mehmet Özmen
(Adana)

1. Türkçede, birinin sözünü dolaysız anlatımla, hiç değiştirmeden aktarabilme imkânı veren iki fiil vardır. Bunlardan biri *aymak* fiili ve türevleri, diğeri ise, *timek/dimek* fiilidir. Bu iki kelimeden *aymak* fiili, Batı Türkçesine *eyitmek*, diğeri ise *di-/de-* olarak geçmiştir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ikisi de kullanılmış; ancak, *eyitmek* fiili Eski Anadolu Türkçesi döneminden sonra kullanımından düşmüştür.

Dolaysız anlatımın iki temel fiilinden biri olan *aymak* fiilinin, cümle kuruluğu bakımından, Türkçenin diğer fiilleriyle karşılaştırıldığında, çok farklı bir özelliğe sahip olduğu görülür. Bu özellikleri, Divanü Lügati't-Türk ve Kutadgu Bilig'de de görüyoruz. *Aymak* fiilinin incelenmesi bakımında, bu iki eser son derecede önemli bir özelliğe sahiptir. Çünkü ikisi de, daha on birinci yüzyılın son çeyreğinde yazılmış telif eserlerdir. Hele, Divanü Lügati't-Türk'ün, halk metinlerinden örnekler vermesi, bizim için değer biçilmez bir belge niteliğindedir.

2. Görebildiğimiz kadarıyla, gramer kitaplarında dolaysız anlatımla ilgili cümle tiplerine yer verilmemiş; ancak, terim sözlüklerinde, dolaylı ve dolaysız anlatımların tanımları yapılmıştır (Topaloğlu, 1989, 59, 58; Korkmaz, 1992, 46, 47; Çotuksöken, 1992, 55; Vardar, 1998, 84; Göğüş ve arkadaşları, 1998, 39). Burada verilen biğiler de, sözlüklerin doğası gereği, tanım ve bir iki örnekle sınırlı kalmaktadır. Dolaysız anlatım, terim sözlüklerinde, iki biçimde gösterilmiştir. Deęiřtirilmeden, olduğu gibi aktarılan cümle, ya *de-* fiiliyle kurulan ana cümlelerin içine alınmış ya da *de-* fiiliyle kurulan ana cümleden sonra iki nokta (:) konmuş ve aktarılan cümle yani yardımcı cümle yazılmıştır. Bu yapının her ikisinde de aktarılan cümle, yardımcı cümle durumundadır; ancak, iki nokta konduktan sonra yazılan cümlelerde, ana cümle başta, aktarılan cüm-

le, yani, yardımcı cümle sondadır.

Aymak fiilinin özelliği de bu söz diziminde karşımıza çıkmaktadır. *Aymak*'la kurulan bütün dolaysız anlatım cümlelerinde, ana cümle başta, *aymak* aracılığı ile aktarılan yardımcı cümle ise sondadır. Yani, bu söz dizimi ile Türkçenin, ana unsur sonda, yardımcı unsur başta kuralının dışına çıkılmakta, yapı, Farsçadan alınan *ki*'li birleşik cümledeki dizilişle aynı biçim özelliğini göstermektedir. Aradaki tek fark ise, arada herhangi bir bağlacın bulunmamasıdır.

Burada, karşımıza, bu tür cümleler, birleşik cümle sayılır mı, sorusu çıkmaktadır. Dolaysız anlatım cümlelerinin, yardımcı cümleyi içe alan dizilişlerinde, cümle birleşik sayılmış; ancak, birbirinden iki noktayla ayrılabilir nitelikteki cümleler için herhangi bir görüş belirtilmemiştir. Buna göre, bu cümleler, ya birleşik cümle sayılmamış ya da tereddüt geçirildiği için, fikir belirtmekten çekinilmiştir.

2. Divanü Lügati't-Türk ve Kutadgu Bilig'de *aymak* fiiliyle kurulan dolaysız anlatım cümleleri:

Divanü Lügati't-Türk'ü ve Kutadgu Bilig'i incelediğimizde, *aymak* fiilinin hem düz kullanımını hem de *dolaysız, aktarmalı* anlatımını görebiliyoruz.

2.1. Divanü Lügati't-Türk'te *aymak* fiili ve kullanımları: Divanü Lügati't-Türk'te, *aymak* fiili, 36 yerde, geçmektedir. Bunların, 14'ünde dolaysız anlatım cümlesi vardır. Bir örnek iki yerde kullanıldığından, dolaysız anlatım örneği toplam 13 tanedir. Bu 13 dolaysız anlatımdan biri de *-p* zarf-fiil ekiyle kurulmuştur:

Keldi maña emdi Tat

Aydım emdi yat

Kuşka lölup et

Seni tiler us böri

"Bana bir Tat geldi; ona: yat, kuşlara et ol; Kuşlar, kurtlar seni bekler, dedim." (DLT I, 1980, 36-12)

Aşıç ayur tübüm altın. Kaniç ayur men kayda men

"Tencere der: Dibim altın, kepece der: Ben neredeyim?" (DLT I, 1986, 52-10).

Aydum añar sewük

Bizni taba ne elük

Keçtiñ yazı kerik

Kırlar edhiz bedük

"Sevgilime söyledim: Bizim tarafa yüksek, büyük, geniş kırları geçerek nasıl geldin?" (DLT I, 1986, 94-2).

Aydı seniñ udhu

Emgek telim idhu

Yumşar katıg ödhü

Köñlüm saña yügrüg

"Dedi: senin tarafında çok emek, zahmet vardı; katı dağlar yumuşadı, gön- lüm sana doğru koşuyor." (DLT I, 1986, 110-9)

Tegür meniñ sawımnı bilgelige ay

Tınur kalı atatsa kısırak sıpı tay. "Hey! Sözümü bilgelere eriştir, kısrağın tayı at olursa kısraak dinlenir." (DLT I, 1986, 207-10; DLT III, 1986, 158-8) (DLT III, 158/8'de *tınar*).

Kaçan körse anı Türk

Budun aña anıñ aydaçı

muña tegir ulugluk

Munda naru keslinür

"Onu Türk boyları görse, bu adam için büyüklük ve ululuk yaraşır ve ululuk bunda kesilir" der (DLT I, 1986, 352-11).

Tokış içre urıştım

Ulug birle karıştım

Tüküz atın yarıştım

Aydım emdi al utar

"Savaşta vuruştum, büyük ile karıştım, alnı akıtmalı atla yarış ettim, ona 'al, Utar!' dedim" (DLT I, 1986, 367-25)

Terken Katun kutinga tegür mendin koşug

Aydı sizizñ tapugğı ötnür yeni tapug

"Sultan Hatunun huzuruna benden koşma sun, sizin hizmetçi yeni hiz- metler umuyor, de." (DLT I, 1986, 376-12).

Kim ayıp iştür kulak

Ay ewi artuç butak

“Kim der ki ay evinin (hâlenin) ardıç dalı olduğunu işitmiş olsun.” (Burada cariyeyi anlatıyor) (DLT I, 1986, 377-14).

Eşyek ayur başım bolsa sundurıda suw içgeymen = eşek, başım esen olsa denizden su içerim, der (DLT I, 1986, 492-11).

Utru turup yagdı añar kiş okı çıgılwar

Aydım asıg kulgu emes sen takı yalvar

“Karşıma durup başına ok torbasından çıgılwar yağdı; ona, yalvarman fayda vermez dedim” (DLT I, 1986, 494-4)

Muş yakrıka teğışmes, ayur kişi neñi yaraşmas = kedi, asılı yağa erişemez, elin malı yaraşmaz der (DLT II, 105-24).

Aydım añar sawulma

Kulbak udhu yuwulma

Yuwga suwin suwulma

Kaptı meniñ ‘Kay’ımı

“Ona, gitme dedim, Kulbak tarafına akma, yufka su ile sulanma, benim ‘Kay’ımı kaptı (DLT III, 1986, 80-19).

Bunların dışında, düz anlatımlı cümlelerin üçünde de “söz aymak” ifadesi kullanılmış, dolayısıyla, “aymak” fiilinin söz aktardığı belirtilmiştir.

Yine “aymak”lı cümlelere baktığımızda, *aymak* fiilinin, asıl olarak, yönelmeli dolaylı tümleç aldığını, bunun yanında, yön gösterme ekini almış zamirleri ve çıkmalı dolaylı tümleçleri aldığını da görüyoruz.

Divanü Lügati’t-Türk’te *ay-* fiilinin türevleri de kullanılmıştır. Bu türevlerden *ayıl-* “söylenmek” bir, *ayıt-* “söylemek” 6, *ayıl-* “sorulmak; söylenmek” 3, *ayın-* “sormayı kendi üstüne almak” 3, *aytur-* “söyletmek” 3 yerde kullanılmıştır. Ayrıca *aymak* fiilinin *-gan* sıfat-fiilli kullanımı bir yana bırakılırsa, bu fiillerin tümü fiil çekim ekiyle kullanılmış; ancak hiç birinde dolaysız anlatım ifadesine yer verilmemiştir.

2.2. Kutadgu Bilig'de *ay-* fiili ve dolaysız anlatım: Kutadgu Bilig'de *ay-* fiilinin kullanım sıklığı oldukça yüksektir. Fiil, hem değişik kiplerle, hem sıfat-fiil ve zarf-fiillerle hem de birleşik fiil biçiminde kullanılmıştır; ancak, her kip ve her kipte her kişisi aynı sıklıkta kullanılmamıştır. Nüsha farklarını dikkate almazsak sıklık sayısı, 10'un üzerinde olan kullanımları şöyle sıralayabiliriz: Belirli geçmiş zaman üçüncü teklik kişi: 289; 85 adedi başlıklarda olmak üzere, geniş zamanın üçüncü teklik kişisi: 198; belirsiz geçmiş zamanın üçüncü teklik kişisi: 81; emrin ikinci teklik kişisi: 61; belirli geçmiş zamanın birinci çokluk kişisi: 28; emrin birinci teklik kişisi: 22; şartın üçüncü teklik kişisi: 11, belirli geçmiş zamanın ikinci teklik kişisi: 10. Ayrıca, *ayu bir-* birleşik fiili de 66 yerde kullanılmıştır.

Bu fiil şekillerine bakıldığında, dolaysız anlatım çekimlerinin asıl olarak, geniş zamanın, belirli geçmiş zamanın ve belirsiz geçmiş zamanın üçüncü teklik kişilerinde toplandığı dikkat çekmektedir. Geniş zaman çekimini bu açıdan değerlendirdiğimizde ise, dolaysız anlatımın, teklik birinci ve ikinci kişilerinde hiç kullanılmadığını, beş yerde kullanılan üçüncü çokluk kişisinin ise üçünde yer aldığını görürüz. Buna karşılık, metinlerde kullanılan 113 üçüncü teklik kişinin 103'ü dolaysız anlatım için kullanılmıştır. Başlıkta kullanılan "ayur"larda ise, dolaysız anlatıma yer verilmemiştir.

2.2.1. *Aymak* fiilinin, geniş zamanın üçüncü teklik kişisi ile kullanımı:

iletü maña açtı dünya sözün
ayur körmedüñ mü bu hağan yüzün (KB, 1979, 82)

özüm körkitür öz kılınçın saña
ayur kılkım irsel inanma maña (KB, 1979, 660)

ayur ay oğul kılma artuğ sakınç
sakınç keçe ahir tübinde sevinç" (KB, 1979, 1549)

sevindi ilig kör eşitti bu söz
ayur öz tilekini buldı bu öz (KB, 1979, 1684)

çıkardı yigü içgü türlüğ aşu
ayur azkına tat ay edgü kişi (KB, 1979, 5440)

ayur ay kadaşım barır men muşun
iki neyke artuğ açır men bu küin (KB, 1979, 6170)

tağı munda yigrek ayur türk hanı
kınama yalavaç söz aysa köni (KB, 1979, 3817)

2.2.2. *Aymak* fiilinin, belirli geçmiş zamanın 3. teklik kişisi ile kullanımı: *Aymak* fiilinin kullanıldığı yüz beyit üzerinde yapılan incelemede, beyitlerin, yaklaşık yüzde doksanda dolaysız anlatıma yer verildiği tespit edilmiştir. Bu durum, belirli geçmiş zamanın 3. teklik kişisindeki dolaysız anlatım sıklığının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir:

öziye bazkıp aydı men me bu küin
tümen erdemim birle ilde burun (KB, 1979, 466)

ilig aydı ünde maña kirsüni
köreyin anı men mini körsüni (KB, 1979, 579)

bir ança turup baş kötürdi ilig
bu ay toldıka aydı tepret tillig (KB, 1979, 774)

bu ay toldı aydı eşit ay oğul
sözümni unutma maña tut köñül (KB, 1979, 1167)

2.2.3. *Aymak* fiilinin, belirsiz geçmiş zamanın 3. teklik kişisi ile kullanımı: Belirsiz geçmiş zamanın üçüncü teklik kişisi ile kurulan cümlelerde, *aymak* fiilinin düz cümleli kullanımları yanında, yaygın bir biçimde, devrik kullanımıyla da karşılaşırız. Bu oranın, manzum eserlerde karşılaşılan devriklik oranından daha yüksek olduğunu görüyoruz.

idi yakşı aymuş biliglig sözüg
ay ersig küdezigil köñülüg közüg (KB, 1979, 2796)

idi yakşı aymuş kişi ödrümi
kişike bağırşak kişi ködrümi (KB, 19789, 3244)

idi yakıştı aymuş biliglig bügü
biliglig bügüler sözün tıllağı (KB, 1979, 3595).

idi yakıştı aymuş bügü bilgi kiñ
eşıtgil munı sen aya kızıǵu eñ (KB, 1979, 4707)

idi yakıştı aymuş ukuşluq bügü
tegimsiz kişike bu çur birmegü (KB, 1979, 4074).

yime yakıştı aymuş kişi bilgesi
kişi ölse ölmez kör at edǵısı (KB, 1979, 5917)

yime yakıştı aymuş biliglig bügü
tükel bolsa ni'met tüker yaş timiş (KB, 1979, 1046)

Belirsiz geçmiş zamanın üçüncü teklik kişisiyle kurulan bu anlatımlarda, "çok güzel söylendiği" veya "yine güzel söylendiği" ifade edilen sözler, *aymuş* ile oluşturulan beyitten veya dizeden önce veya sonra gelen dize veya beyitlerdedir. Nesne konumunda olan bu cümleler, yüklemi *ayur* veya *aydı* olan cümlelere göre, *aymuş*'a daha gevşek bağlanan ikincil derecedeki nesnelere dir.

Kutadgu Bilig'de *aymak* fiilinin türevlerinden olan *ayın-* "sormak; söylemek, demek" ve *ayıt-* "sormak; söylemek, demek" fiilleri de kullanılmıştır. Bunlardan *ayın-* bir kere kullanılırken, kullanım oranı yüksek olan *ayıt-*'in 31 değişik kullanım biçimi vardır. Bu değişik kullanımlar, sıklık sayısına göre şu şekilde sıralanmaktadır: Belirli geçmiş zamanın üçüncü teklik kişisi: 21, emrin ikinci teklik kişisi: 16, *-gu* sıfat-fiili ile kullanım: 17.

3. *Aymak* fiiliyle oluşturulan Kutadgu Bilig'e özgü anlatım kalıpları:

Kutadgu Bilig'de kullanılan *ay-* fiilinin geniş zaman ve belirsiz geçmiş zaman anlatımlarında, bazı anlatım kalıplarının olduğu görülmektedir. Burada, dikkat çeken bir başka husus, söz dizimi kadar, Kutadgu Bilig'in üslubuyla da ilgilidir.

Aymak fiilinin geniş zamanın üçüncü teklik kişisiyle kurulan cümlelerin üçünde dizeye "takı munda yigrek ayur" (KB, 1979, 3817, 4075, 6104); birinde "takı munda yakıştı ayur" (KB, 1979, 4451) kalıplarıyla başlanmış. Yine,

geniş zamanın üçüncü çokluk kişisinde "... tip ayurlar kayu ..." (KB, 1979, 1929, 3269, 5387, 6105) kalıp anlatımını görüyoruz.

Benzer bir durumu, daha sık bir kullanımla, belirsiz geçmiş zamanın üçüncü teklik kişisinde görüyoruz. Tespitimize göre, 35 beyit "idi yakışmış, ..." kalıp sözü ile başlamaktadır. Bunun yanında, "yime yakışmış, ..." söz kalıbının da oldukça sık kullanıldığını görüyoruz. Bu cümlelerin tümünde, özne yüklemden sonra gelir ve dolayısıyla cümleler devriktir.

4. *Aymak* fiili ve dolaysız anlatım cümleleri: *Aymak*, fiiliyle kurulan dolaysız anlatım cümlelerinde dikkatimizi çeken temel özellik, nesne konumundaki dolaysız anlatım cümlelerinin, *ay-* fiiliyle kurulan temel cümleden sonra gelmesidir. Bu kullanım, Farsça asıllı *ki*'li birleşik cümlelerde olduğu gibi, temel cümlelerin başta, yardımcı cümlelerin ise sonda bulunması sonucunu doğurmakta, dolayısıyla, Türkçenin temel unsurların sonda, yardımcı unsurların başta bulunması genel kullanımının dışında bir söz dizim özelliği göstermektedir.

4.1. Hem Kutadgu Bilig'de, hem de Divanü Lügati't-Türk'teki *ay-* fiili ile kurulan dolaysız anlatım cümlelerinde, cümle, *ayur*, *aydı* veya *aymış* yükleminden sonra devam etmekte ve söz dizimi açısından cümlelerin nesnesi konumunda olan yardımcı cümle gelmektedir. Bu açıdan baktığımızda *de-* fiili ile kurulan cümlelerle, *ay-* fiili ile kurulan cümleler arasındaki tek fark, aktarılan, dolaysız anlatılan cümlelerinin, ana cümleyi oluşturan *ay-*'li cümlelerin yükleminden sonra, *de-*'li cümlelerde ise, *de-* fiilinin oluşturduğu temel cümle yükleminden önce gelmesidir. Hâl böyle olunca, *ay-*'la kurulan dolaysız anlatım cümlelerinin de birleşik cümle olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Aydım añar sawulma / Kulbak udhu yuwulma / Yuwga suwın suwulma / Kaptı meniñ 'Kay'ımı (DLT III, 1986, 80-19) dörtlüğünde, "aydım"dan; *ayur ay ögdülmiş bak emdi maña / atañ emgeki kirmede bir saña* (KB, 1979, 1792) dizesinde, "ayur"dan; *ilig aydı uktum bu erdemleriñ / münün bar mu aygıl bileyin seniñ* (KB, 1979, 683) dizesinde de *aydı*'dan sonra gelen cümleler, *ay-* fiiliyle kurulan temel cümlelerin nesnesi durumundadır. Bu kullanım özelliği, metinlerin manzum olmasıyla değil, *ay-* fiilinin doğasıyla

ilgilidir. Zira, "Muş yakrıka teğişmes, ayur kişi neñi yaraşmas"(DLT II, 105-24) cümlesinde de aynı durumu görüyoruz.

4.2. *ay-* fiili ile kurulan cümlelerde, temel cümleyi oluşturan *ayur*, *aydı*, *aymuş*'ın başta bulunması ve yardımcı cümle durumundaki cümlenin temel cümleden sonra gelmesi, ortaya, *ki*'li birleşik cümlelerdeki duruma benzer bir diziliş çıkarmaktadır. Bu ise, Türk cümlesinin, temel unsurun sonda, yardımcı unsurun başta bulunma esasının dışına çıkmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde, *eyit-* ile kurulan dolaysız anlatımlarda, yaygın olarak, cümlenin sonuna bir de *de-* fiilinden oluşan yüklem getirilmekte ve aktarılan cümle, iki yüklem arasına alınmaktadır. Bu durumu, Nehcü'l-Feradis'te de görüyoruz. Yine Eski Anadolu Türkçesinde, yer yer, *eyit-* fiiliyle kurulan yüklemden sonra, *ki* bağlacı getirilmekte ve cümle *ki*'li birleşik cümleye dönüştürülmektedir. Bu durum ve *eyit-*'le oluşturulan yüklemden sonra *ki*'lerin getirilmesi, *eyt-*'li dolaysız anlatım cümlelerinin, *ki*'si düşmüş, *ki*'li birleşik cümle biçiminde algılanması sonucunu doğurabilmektedir (Yılmaz, 1998, 308-362). Yine bu tür cümlelerde, *eyit-*'li cümlenin sonuna *di-* fiili ile oluşturulan yüklem getirilmediği zaman, cümle, *ki*'si ve yüklemi düşmüş eksilteli cümle olarak algılanabilmektedir (Yılmaz, 1998, 364-379).

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde gördüğümüz, *eyit-*'li yüklem başta, *di-*'li yüklem sonda, aktarılan cümlenin ortada olduğu cümle tipleri, *eyit-*'li cümleleri güçlendirmek için baş vurulan bir anlatım biçimidir ve zamanla, *eyit-* fiilinin düşmesine de yol açmıştır.

5. *Ayıt-* fiili ve Oğuzca ilişkisi: Kaşgari, *ayıt-* fiilinin Oğuzca olduğunu söylemektedir: *ayıttı*: "ol maña söz ayıttı = o benden söz sordu". Oğuzlar *men añar söz ayıtım* derler ki "ben söz söyledim" demektir. Bu, kurala uygun değildir (*ayıtur - ayıtmak*) (DLT I, 1986, 215-216).

Kaşgari, *ayıtmak*'ın Oğuzlara mahsus olduğunu söylüyor; ama, *ay-* için bir bilgi vermiyor. Buna göre, bilgi vermese de, *ay-* fiili Oğuzca olabileceği gibi, sadece *ayıt-* türevinin Oğuzlara ait olabileceği de düşünülebilir. Bu konuda bir fikir sahibi olabilmek için, *ay-* fiili ile *ti-* fiilinin kullanılış sıklığını, bazı eserlerde inceledik.

Kutadgu Bilig'de, *ay-* ve *ti-* fiillerinin kullanım sıklığı birbirine yakındır. *Ayıt-* ise daha az kullanılmıştır (Arat, 1979, 41-45, 46-47, 443-445). Altun

Yaruk'ta *ay-* 26, *ayıt-* 38 kere kullanılmış. Buna karşılık, *ti-* fiili yaklaşık 1385 kere kullanılmıştır (Kaya, 1994, 395, 398, 709-714). Türkische Turfan-Texte İndeksi'nde *ay-* fiili hiç bulunmamakta, *ayıt-* ise bir kere geçmekte; ancak *ti-* fiilinin değişik kullanımları görülmektedir (Bang-Gabain, 1931, 9, 45-46). Üç İtigsizler'de *ay-* kullanılmamış, *ayıt-* 10 yerde kullanılmış buna karşılık, *ti-* yüzlerce kez kullanılmıştır (Barutçu Özönder, 1998, 128, 184-186). Maytrisimit'te, *ay-* 18, *ayıt-* 21 kere kullanılmış buna karşılık *ti-* fiili değişik biçimlerde 300'ün üzerinde kullanılmıştır (Tekin, 1976, 356-357, 476-477). Bu sonuçlar, en azından, incelediğimiz Uygur metinlerinde, *ay-* ve *ayıt-* fiillerinin daha az, buna karşılık *ti-* fiilinin daha çok kullanıldığını göstermektedir.

6. Sonuç olarak, Kutadgu Bilig'de ve Divanü Lügati't-Türk'te *ay-* fiili ile kurulan cümleler, bu cümle tipinin Türkçe olduğunu ve *ay-* ile oluşturulan dolaysız anlatım cümlelerinin temel cümlesinin başta, nesne konumundaki aktarma cümlesinin sonda bulunduğunu, bunun, dış etkiyle ilgisinin bulunmadığını, Türkçenin, olağan cümle dizilişinin yanında devrik cümle özelliğini taşıyan bir cümle tipi olduğunu göstermektedir.

Orta Türkçe dönemi metinlerinde, *ki*'si düşmüş *ki*'li birleşik cümle izlenimi veren *ay-*, *ayıt-*, *eyt-*'li cümleler, Türkçenin esas cümle tiplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. *Ay-*, *ayıt-*, *eyt-*, 'li cümlelerdeki *ki*'si düşmüş *ki*'li birleşik şüphesi, çeviri eserlerde çeviriye esas olan eserin etkisine, geç dönem telif eserler de ise yine Farsçanın genel etkisine bağlanabilir; ancak, bunu, *ki*'li cümlelerin Türkçeye henüz tam olarak nüfuz etmediği Kutadgu Bilig için de, Divanü Lügati't-Türk'teki halk metni örnekleri için de düşünemeyiz. Ayrıca, Kutadgu Bilig için aydın kesimin dilini yansıtır, belki dış etki olabilir şüphesi doğsa bile, bunu, Divanü Lügati't-Türk metinleri için düşünemeyiz.

Bu cümle tipi, *ay-* fiili ile sınırlı da olsa, Türkçede, temel cümlesi başta, yardımcı cümlesi sonda bulunan cümle tipinin bulunduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Kaynakça

- Arat, Reşit Rahmeti, 1979, *Kutadgu Bilig I*, Metin, İkinci Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları: 458, Ankara.
—, 1974, *Kutadgu Bilig II*, Çeviri, İkinci Baskı, Türk Tarih Kurumu

- Yayımlarından II. Seri, No. 20 a, Ankara.
- , 1979, *Kutadgu Bilig III, İndeks*, Haz.: Kemal Eraslan-Osman F. Sertkaya-Nuri Yüce, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 47, Seri: IV-Sayı: A 12, İstanbul.
- Bang, W. Und A.von Gabain, 1931, *Analytischer Index zu den Fünf Ersten Stücken der Türkischen Turfan-Texte*, Berlin.
- Barutçu Özönder, 1998, *üç ütişizler*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 672, Ankara.
- Çotuksöken, Yusuf, 1992, *Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Birinci Basım, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Divanü Lügati't-Türk Tercümesi I, II, III*, 1986, Çeviren: Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları: 521, 522, 523, Ankara.
- Divanü Lügati't-Türk Dizini IV*, 1986, Çeviren: Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları: 524, Ankara.
- Göğüş, Beşir, Fehan Oğuzkan, Olcay Öner toy, Mahir Ünlü, Sevinç Koçak, 1998, *Yazın Terimleri Sözlüğü*, Dil Derneği, Ankara.
- Kaya, Ceval, 1994, *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 607, Ankara
- Korkmaz, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 1992, Türk Dil Kurumu Yayınları: 575, Ankara.
- Tekin, Şinasi, 1976, *Uygurca Metinler II., Maytrisimit*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No. 263, Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 54, Araştırma Serisi No. 44, Ankara.
- Topaloğlu, Ahmet, 1989, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Birinci Basım, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul.
- Vardar, Berke, 1998, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İkinci baskı, ABC Kitabevi A.Ş. İstanbul.
- Yılmaz, Mustafa, 1998, *Saltuk-name'nin II. Cildindeki Birleşik Cümleler Üzerine Bir Çalışma*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Adana (Basılmamış yüksek lisans tezi).